

Kitap/Eleştiri

Bosna Diplomasisi: *Bir Savaşı Bitirmek**

Şaban Kardaş**

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla Balkanlar yaygın bir vahşete sahne oldu. Birbirlerinin etnik kimliğini bilmeden uzun bir zamandır bir arada yaşamakta olan insanlar, hiç beklenmedik bir şekilde etnik taşkınlıkların peşinde koştu. Özellikle yükselen Sırp milliyetçiliği, "Büyük Sırbistan" idealiyle, birlikten ayrılan diğer ülkelerde -Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek- şiddete başvurmaktan çekinmedi. Slovenya ve Hırvatistan'da etnik şiddetin bastırılması görece kolay olurken, Bosna'da bu süreç ikiyüz bine varan insanın ölümü ve iki milyon mülteciyle sonuçlandı.

Literatüre "etnik temizlik" kavramını "kazandıran" bir insanlık dramı tüm dünyanın gözü önünde kontrolsüzce sürdü gitti. Uluslararası toplumun böylesi sorunları giderebilecek gerekli kurumlardan yoksunluğu tüm çıplaklığıyla hissedildi. Amerika'nın isteksizliği, Avrupa'nın başarısızlığı ve BM'nin yetersizliği uzun süre devam eden vahşeti durduracak bir şeyler yapılmasının temel nedeniydi. Ama savaşa noktayı koyan da Amerika'nın, görünürdeki tek dünya gücünün, geç ve isteksiz de olsa gelen müdahalesiydi.

Amerika'nın bu çabalarındaki baş aktör Richard Holbrooke, bu geç müdahaleyi ve bu müdahalenin Bosna'da savaşı sona erdirişini

1998 yılında temelde anılarına dayalı bir şekilde kitaplaştırarak bu konuda önemli bir katkıda bulundu. Yayımının hemen ardından Amerika'da best-seller olan ve bir yıl içinde ikinci baskısı yapılan *Bir Savaşı Bitirmek*, Belkiş Çorakçı Dışbudak'ın çevirisiyle İş Bankası Kültür Yayınları'na Ekim 1999'da dilimize kazandırıldı.

Bosna krizinin sona erdirilmesini sağlayan Amerikan mekik diplomasisinin baş aktörü Holbrooke oldukça renkli bir kişiliğe sahip; profesyonel bir diplomat, dergi editörü, yazar, uluslararası insani yardım kuruluşları üyesi ve banker. 1962'de Brown Üniversitesi'ni bitirdikten hemen sonra girdiği Dışişleri Bakanlığı'nda Vietnam dilini öğrenerek sorunun çözümüne ilişkin yürütülen diplomatik müzakerelerde aktif görev aldı. Özellikle 1968 Paris Görüşmelerinde bulunması Holbrooke üzerinde derin bir etki bıraktı. Daha sonra 1970-72'de Barış Gönüllüleri yöneticisi olarak Fas'ta bulunduktan sonra Dışişlerinden ayrılarak Foreign Policy dergisinin editörlüğüne başladı ve bunu 1976'ya kadar sürdürdü. 1977'de Carter tarafından Doğu Asya ve Pasifik İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak atandı ve bu görevi 1981'e kadar sürdürdü. Bu dönemde Çin'le ilişkilerin geliştirilmesi çabalarında katkıları oldu. Daha sonra özel sektör çalışmalarının yanı sıra uluslararası insani kuruluşlardaki aktivitelerini sürdürdü. Clinton yönetiminin 1992 seçim kampanyasına destek veren Hol-

** ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi.

brooke, 1993-94 yıllarında Almanya büyükelçiliği görevine atandı. 1994-96 yılları arasında Avrupa ve Kanada İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcılığına atandı. 1995 yılında Bosna'ya yönelik yeni Amerikan politikasının başuygulayıcısı olarak Başkan'ın özel temsilciliğine atandı. Dayton Barışından sonra görevinden istifa etmesine rağmen yönetime danışmanlık yapmaya devam ediyor.

Kitap büyük boy ve 461 sayfa. Dört ana kısımdan ve yirmibir bölümden oluşuyor. Kitapta ayrıca harita ve resimlere de yer verilmiş (fakat 46'ncı sayfadaki haritada Slovakya yanlışlıkla Rusya ile sınırdış gösterilmiş). Bunun dışında kitabın sonunda okuyucu için (olayların yoğun bir şekilde gelişimi göz önüne alındığında) faydalı olabilecek bir listede, kitapta bahsedilen karakterlerin görevleri hakkında kısa bilgiler verilmiş.

Hobrooke'un Bosna'ya ilgisi ve kitabın yayınlanması onun kendi değerleriyle doğrudan ilintili. Kitabın önsözünde "kamu görevi"nin önemine dikkat çekerek, bu kitabın, birkaç genç Amerikalı'yı diplomasiye sevkederse, amaçlarından birine ulaşacağını söylüyor. Çünkü kendisi Kennedy'nin bu yöndeki çağrılarıyla şekillenen bir kuşaktan gelmektedir. Kanaatimce bu görev bilinci kitap boyunca yazarın en çok göze çarpan yönlerinden birisi. Özellikle de Başkan'dan bahsederken bu *devlet terbiyesi* kendini açıkça ortaya koyuyor. Başkana ve Başkanlık makamına büyük bir önem atfediyor. Onun bu devlet anlayışı, Amerikan gücüne olan inançla birleşince, bu gücün dünya çapında kullanılması yönünde bir düşüncenin kafasında şekillenmesine zemin hazırlıyor.

Fakat bu gücün kullanılmasının yalnızca stratejik mülahazalarla sınırlandırılmasından ziyade, bunun ahlaki ve insani yönde kullanımını da içeren maksimalist bir yorumu benimsiyor. Bu yüzden onu Bosna'ya doğru iten diğer bir önemli etken kendisinin ahlaki ve insani kaygılarıdır denebilir. Bir tesadüf eseri Bosna'nın BM nezdindeki büyükelçisi Muhammed Sacirbey'i dünyayı yardıma koşması için çağırırken televizyonda gördüğünü, Sacirbey'le temas kurması üzerine Bosna ile faaliyetlerinin 1992 ilkbaharında başladı-

ğını söyler. Daha sonra yönetim kurulu üyesi olduğu Uluslararası Yardım Komitesi adına ve şahsen bölgeye yapılan gezilerle artık kendi deyişiyile "oltaya takılmıştır" ve Bosna'ya yönelik eylem çağrılarını yapmaktadır (s.61).

Kendisinin bu yoğun ahlaki motivasyonuna ve şiddete, saldırganlara, savaş suçlularına karşı nefret dolu sözlerine rağmen, kitap boyunca stratejik hesaplara yapılan vurguyu da not etmek gereklidir. Bosna sorununu salt "Bosna sorunu" olmaktan öte Soğuk Savaş sonrasında yeniden şekillenen dünyasında Amerika'nın dünyada ve özellikle Avrupa'daki konumunu -*Amerikan liderliğini*- etkileyecek bir gelişme olarak görür. Amerika barışa yönelik bu inisiyatifle bir nevi prestijini masaya yatırmıştır. Avrupa'nın yeniden şekillenmekte olan güvenlik yapısı, NATO'nun bu dönemdeki yeni rol arayışları ve genişleme stratejileri, Rusya'nın bu yeni yapıya dahil edilmesi girişimleri hep bu sorunla ilişkilendirilir. Fakat bunlara bakarak yazarın ahlaki ve insani yöndeki kişisel vurgusunun önemini ikinci plana atmamak gerekir kanısındayım. Dikkatli bir okumayla görülebileceği gibi yazar, bu tür argümanları genelde Amerikan bürokrasisini ve Başkanı ikna etmek için yoğun biçimde kullanırken, kendi şahsi motivasyonlarında ahlaki ve insani vurgular çok daha baskın olarak sürmektedir. Gerek mekik diplomasisinde gerek Dayton görüşmelerinde bunu görüyoruz. Son bölümdeki değerlendirilmede Dayton görüşmeleri boyunca mülteci kamplarındaki görüntülerin her zaman hatırında olduğunu söyler. Savaş suçlularının cezalandırılması konusunda da her aşamada tavizsiz tavrını sürdürür. Onun bu maksimalist tavrı aynı zamanda kendisine getirilen eleştirilerin de ana nedenini oluşturur.

Holbrooke'un Bosna konusuna bu ilgisi bir ölçüde kendi kişisel kariyeriyle de ilgili; genç bir diplomatken katıldığı Vietnam Barış Görüşmelerinin başarısızlığının nedenlerini her zaman sorgulamış, bir gün zorlu bir savaşı bitirecek bir görevi başarma arzusunu hep içinde taşımış. Bosna bunu sınamak için bulunmaz bir fırsat yaratmıştı. Bu sebeple göreve yeni başlayan

Clinton yönetiminden isteği kendisine bu yönde bir vazife verilmesi olmuştu.

Bosna'da savaşı bitiren Dayton Anlaşmasına varıldıktan sonra göreyinden ayrılan Holbrooke, ayrıntıları henüz unutmadan önce bu sürecin hikâyesini anlatma yoluna koyulmuş. Bunda önemli bir neden, henüz genç bir diplomatken katıldığı 1968 Paris Vietnam Barış görüşmelerini kaydetmeyişi getirdiği pişmanlık. Fakat bunu yaparken özellikle de sürecin yoğun temposu nedeniyle düzenli not tutamamanın getirdiği dezavantajları görerek, olayları, özellikle de kendilerinin görüşme ekibi dışında cereyan edenleri, daha iyi anlayabilmek için eski çalışma arkadaşları ve gazetecilerin mümkün olduğunca çoğuyla görüşerek onların da katkılarından faydalanmış (ve bu arada kitabın yayınlanması için Dışişleri Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nden izin de almış). Holbrooke'un bu tavrı, gelişmeleri sadece görüşme ekibinin faaliyetlerinden ibaret olarak değil, fakat daha geniş bir perspektiften, özellikle de Washington'da, Avrupa'da ve BM'deki perde arkalarıyla birlikte sunmasına imkan sağlayarak kitabına daha bir değer katıyor.

Kitabın temelde bir anı kitabı olmasına rağmen yazar bununla yetinmemiş. Olayların gelişimini verirken kendi anılarının -ve de çalışma arkadaşlarının katkılarının- yanı sıra dönemin yazılı ve görsel medyasına göndermelerde de bulunmuş. Olayların gelişimiyle ilgili ve özellikle de kendilerine görüşmeler sırasında yöneltilen eleştirileri -ve çokça da- övgüleri aktarıp, eleştirilere cevap vermeye çalışmış. Bu da kitabı sıradan bir anı kitabı olmanın ötesine taşıyıp okuyucu için daha da bilgilendirici kılıyor.

Metinde medyaya yapılan bu atıfların yanı sıra yazar yer yer dipnotlar ve sayfa sonu açıklamalarla okuyucuyu daha fazla bilgilendirmek için de çaba harcamış. Ayrıca, kitaptaki diğer bir bilgilendirici yön yazarın karakter tanıtımları. Yazar sık sık, gerek çalışma arkadaşları, gerek karşılaştığı diplomatlar, gerekse de yerel liderler hakkındaki izlenimlerini okuyucuyla paylaşıyor. Bunu yaparken hem onların kariyerlerini

anlatıyor, hem de kişilik yapılarına değiniyor.

Özellikle bu anlatımlarda yazarın tüm kitaba hakim olan üslubu belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor; serbest, informel, bu tür eserlerde alışılmamış bir dürüstlikle yapılan keskin bir eleştirelilik. Bu sayede hükümetin farklı birimlerini arasında ve askeri ve sivil kanatlar arasında yaşanan etkinlik mücadelelerinin yanı sıra, Balkan liderlerinin birbirleriyle kavgaları, Holbrooke ile yaptıkları baş başa görüşmelerde diğerleri hakkında hakarete, bazen küfre varan sözleri; Balkan liderlerinin kaypaklığı ve Bosnalı Sırpların karakteri hakkında yazarın sert eleştirileri ve diğer pek çok sahneler tüm çıplaklığıyla okuyucuya sunulmakta. İşte Bosnalı Sırpların askeri lideri Miladiç hakkındaki izlenimleri: "*Hollywood bile bundan daha inandırıcı bir 'kötü savaşçı' bulamazdı... karizmatik bir katil*". (s.184)

Kitabın, bir anılar demeti olmanın ötesine taşıyan ve yazarın üslubunu ortaya koyan diğer bir yanı, yazarın olayların gelişimini aktarmakla kalmayıp, analitik bir bakış açısını kullanmayı sürdürmesi. Olayların nedenlerini, gelişimini, sonuçlarını irdelemenin ötesinde geçmişle eleştirel bir diyaloga girip, gerek Amerikan tutumunu gerekse de kendi adımlarını. üslubunu yansıtır bir biçimde eleştirmekten çekinmiyor. Fakat bu basit bir eleştirelilik olarak da görülmemeli. Geriye bakıp yanlış diye gördüğü durumları yanlış diye tanımlamakla kalmayıp, neden o yanlışla düşüldüğünü, neden daha iyisine varılmadığını tartışmaktan da geri durmuyor.

Böylesi bir arka plana dayanan çabaları yansıtan kitap, yazarın bakış açısını da yansıtır bir biçimde kaleme alınmış. Yazar, Amerikan gücünün insan hakları ihlallerine karşı kullanılmasının gerekliliğini ana tema olarak vurguluyor. Kitabın, baştan sona bunun etrafında kurgulandığı söylenebilir. Kitap boyunca yazar her ne kadar sertlik yanlısı politikayı savunan Albright gibi diğerlerinin çabalarını zikretse de, olayların Holbrooke merkezli olarak cereyan ettiği fikrine kapılmamak elde değil. Okuyucu, sanki tüm politikalar Holbrooke'un kişisel çabalarının ürünüymiş gibi bir sunumla karşı karşıya bırakılı-

yor. Kim bilir, belki de öyledir. Yoksa adama durup dururken kimse “buldozer diplomat” demezdi. Bu ana temaya paralel olarak, daha önce de vurgulandığı gibi insan haklarının Amerikan dış politikasının önceliklerinden biri olması gerektiğini savunuyor. Özellikle son bölüm-de, Amerikan politikasında “realistler” ile “idealistler” arasında süre giden tartışmaya gönderme yapıp, bunu suni bulduğunu ve uzun vadede Amerikan stratejik çıkarlarıyla insan haklarının birbirini destekleyip güçlendirdiğini ve birlikte yürütülebileceklerini tecrübeleri ışığında öne sürüyor.

Yazar kitapta kronolojik bir sıra takip etmiş ve ana kısımlar bunu yansıtacak biçimde gruplandırılmış. Birinci kısımda Bosna sorununun başlangıcı ve Amerikanın aktif bir şekilde müdahalesine kadarki gelişimi anlatılmış. İkinci kısım Holbrooke’un öncülüğünde yürütülen mekik diplomasisi çabalarına, üçüncü kısım da Dayton’da sürdürülen barış görüşmelerine ayrılmış. Son kısımda Dayton Barış Anlaşmasının uygulanışı ve sorunlarına değinilmiş.

Holbrooke’un kitabı bu haliyle okunmayı gerçekten hak ediyor. Bunu cazip kılan ana etken, kendisinin Bosna sorununa bakışında da görülebileceği gibi, Bosna sorununu sadece Bosna ile sınırlı bir sorun olmaktan ziyade Soğuk Savaş sonrası şekillenmekte olan yeni Avrupa güvenlik politikalarının, NATO’nun konumunun, Avrupa-ABD ilişkilerinin, Rusya’nın Avrupa güvenlik sistemindeki yerinin, BM’nin konumunun ve daha pek çok makro düzey değişkenin etken olduğu bir ilişkiler ağının parçası olarak ele alışı ve kitabın tüm bu dengeleri gözeterek bir politika uygulamanın zorluklarını ve yollarını çok usta bir biçimde ortaya koyuşudur. Ayrıca dünyanın pek çok yerinde süregiden benzeri çatışmalar ve 1990’lar sonrası artan uluslararası müdahaleler de göz önüne alındı-

ğında bu tür yerlerde takip edilecek diplomasi için de önemli ipuçları sunmaktadır. Nitekim Kosova Krizinde şahit olduğumuz nispeten erken müdahale, bazı derslerin alınmış olduğunun bir işareti sayılabilir.

Ancak okuyucunun kitapta bulabilecekleri sadece bunlarla da sınırlı değil; Amerikan karar verme sürecini ve karmaşasını spesifik örneklerle yansıtmaya açısından da faydalı bir kitap. Rekabete dayalı bürokratik birimlerin kendi aralarında ve askeri kanatla mücadelesi, Senato ve Temsilciler Meclisi’nin Dış politika sürecindeki etkisi, seçim dönemleri vs. Ayrıca Bosna konusundaki farklı yaklaşımların dayandığı Amerikan tarihinin ana ikilemini de kitapta izlemek mümkün: izolasyonist, içe kapanık bir politika ile, daha aktif Avrupa (ve dünya) politikasına müdahil bir politika arasında gidip gelen Amerika.

Bunun yanı sıra diplomasiinin değişmez pek çok özelliğini de kitabı okurken canlı bir biçimde gözlemlemek mümkün. Pek çok görüşmede usule ilişkin tartışmaların özü bastırması, dış politika ile iç politikanın karşılıklı etkileşimi, Bosna’nın seçim kampanyasının bir parçası oluşu, herkesin kendine başarılarından pay çıkarma yarışı vs. (Avrupa devletlerinin bu konudaki mücadelelerini okuduktan sonra dönemin Türk yöneticilerinin Bosna sorununda izlenen aktif politikaya ilişkin hamasi söylemleri daha bir masum kaçıyor).

Bosna krizi ve olası benzeri krizlerin yanı sıra, Soğuk Savaş sonrası şekillenmekte olan uluslararası yapıyı anlamak ve bu arada Amerikan diplomasiinin işleyişi konusunda fikir sahibi olmak için kaçırılmaması gereken bir kitap.

* Richard Holbrooke, *Bir Savaş Bitirmek*, (Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ekim 1999.